

Voorstelling van Jan Cartens' *Maagdenbruiloft*

door Ward Ruyslinck op 1 oktober 1987 in de
Standaard Boekhandel te Antwerpen.

Toen Jan Cartens een jaar of vijf geleden even bij zijn boekhandelaar in Breda aanliep, zag deze hem met grote ogen aan : 'Wát, meneer Cartens, u leeft dus nog?!' Cartens was op zijn beurt verbijsterd, maar het misverstand werd gauw opgehelderd. Aan zijn etalage raam had de boekhandelaar een zwart omrande recensie (mèt portretfoto) van Cartens' laatste boek, *Gestorven te Reykjavik*, geplakt. Hij had niet de tijd gehad om het stuk te lezen en het verkeerdelijk voor een 'In Memoriam' aangezien.

We mogen ons gelukkig achten dat Cartens toen, in Reykjavik of waar dan ook, het schrijvershoofd niet heeft neergelegd, anders had hij ons nooit de indrukwekkende roman kunnen schenken die ik hier vandaag mag voorstellen. Het schrijverschap van Jan Cartens, die vrij laat (op middelbare leeftijd) debuteerde, is blijkbaar nog lang niet voltooid, maar ik durf toch nu al te zeggen dat hij met *Maagdenbruiloft* een voorlopig hoogtepunt in zijn oeuvre heeft afgeleverd. Dit is een boek waarover veel zal worden geschreven en gesproken, al kun je dat met de eenzijdige maatstaven die de moderne, in kongsi's en commerciële circuits geconcentreerde kritiek hanteert moeilijk met zekerheid voorspellen. Het is een boek, laat ik het zo zeggen, dat veel belangstelling verdient en een geschikte aanleiding zou moeten zijn om het ondergewaardeerde werk van Cartens in zijn geheel te evalueren. Ik ben geen criticus of literair-historicus en voel me dus ook niet geroepen om dat te doen. Het lijkt me veel gepaster dat ik me beperk tot enkele subjectieve lezersindrukken en collegiale beschouwingen bij deze recente *Maagdenbruiloft*.

Hopelijk verwacht u van mij niet dat ik een poging zal wagen om deze omvangrijke, vernuftig geconstrueerde roman, waarin enkele tientallen personages gestalte verkrijgen, samen te vatten. Ik had in mijn atheneumjaren overigens al een gloeiende hekel aan de samenvattingen die ik moest maken van allerlei boeken die ik verondersteld werd te lezen, en ik zal mijn vriend Jan dan ook niet het onrecht aandoen het boek, waaraan hij waarschijnlijk enkele jaren heeft gewerkt, kapot te resumeren door het stramien van zijn verbeelding bloot te leggen.

Laat ik volstaan met een korte omschrijving van het thema van de roman: naar aanleiding van de gouden bruiloft van het echtpaar Kemp reconstrueert de auteur, in een 15-tal hoofdstukken waarin telkens wordt teruggeblikt op het verleden van een van de bloed- en aanverwanten, een door frustraties, onderdrukte conflicten en schuldgevoelens gekenmerkte familiegeschiedenis. Het is een krachttoer op zichzelf hoe Cartens als een volleerd poppenspeler de verschillende touwtjes waaraan zijn figuren bengelen in de hand houdt en hun lotgevallen samenspint tot een levendige familiechroniek, een pakkend en minutieus

gedetailleerd tableau vivant. Maar nee, zijn figuren bengelen niet, ik betrap mezelf op een onjuiste beeldspraak: ze staan, toegerust met alle verheven en minder verheven menselijke eigenschappen, stevig met beide voeten op de grond, de trouwen en afvalligen, de stille dromers en de bange helden, de winnaars en de verliezers. Ook het decor waarin zij evolueren is door de schrijver met de hand van de ervaren toneelmeester opgebouwd uit fragmenten van een herkenbare, alledaagse werkelijkheid. Niet alleen om zijn taalgebruik, maar ook om zijn zienswijze, om zijn scherpe aandacht voor het atmosferische, doorgaans niet zo functionele detail, zou ik Jan Cartens een impressionistisch realist durven te noemen.

Boeiend in deze roman is de ontwikkeling van het maatschappijbeeld : het door de economische crisis en de werkloosheid ontworpen, vooroorlogse tijdperk, opgeroepen vanuit de herinneringen van Neeltje Kemp, de jubilerende oma; de tragische oorlogsjaren, gezien door de ogen van de mannschuwe maagd Maria Verbrugge, van haar vriendin Katrien Wolf en Katriens vader Oscar, de dubbelzinnige verzetsheld; en ten slotte de naoorlogse periode, de tegenwoordige tijd waarin het hoofdgebeuren zich voltrekt en waarin de morele hypotheek waarmee het verleden sommige romanpersonages heeft belast wordt afgelost. Met een grote trefzekerheid, ongetwijfeld gevoed door zijn eigen ervaringen en herinneringen, vult Cartens de sociale en historische achtergronden van deze drie verschillende tijdperken in. Ik ontkom overigens niet aan de indruk dat Cartens bij het opzetten van zijn romanfictie ook af en toe gebruik heeft gemaakt van elementen uit zijn eigen levensverhaal. Zo herinner ik me uit zijn onmiskenbaar autobiografisch geschrift *Een Roomsche jeugd* een aantal toetsen en accenten, reminiscenties die onverwacht ook in *Maagdenbruijloft* weer opduiken : de boterhammen met spekvet besmeerd, het huis dat naar gebakken vis ruikt, en de familie Van Dis die heel even door het beeld schuifelt en blijkbaar voor de gelegenheid van Roosendaal naar Breda werd verhuisd. Het is misschien niet belangrijk genoeg om daar lang bij stil te staan – elke schrijver put immers bewust of onbewust uit zijn eigen ervaringen, ook wanneer hij zich achter mythische verhaalvormen verschuilt – maar ik wil daar in het voorbijgaan toch even de aandacht op vestigen, omdat deze elementen het vaak goed gecamoufleerde ‘Ich-Erlebnis’ in Cartens’ verbeeldingswereld zichtbaar maken en aldus de authenticiteit van zijn geschriften homologeren.

Belangrijker is misschien de vaststelling dat Jan Cartens in *Maagdenbruijloft*, zoals in *Een Roomsche jeugd* en enkele andere romans en verhalen, naar de diepere zin en gevoelswaarde van de religieuze tradities en dogma’s peilt die zijn jeugd hebben geconditioneerd. In Jan Kemp, de priester die zijn ambt heeft verlaten om met een vrouw te gaan samenwonen, heeft hij naar mijn gevoel een groot deel van zijn eigen onbehagen en scepsis tegenover het gezag van de Kerk belichaamd. Opmerkelijk hierbij – en dat onderscheidt hem van nagenoeg al zijn generatiegenoten – is dat de herinnering aan zijn katholieke opvoeding hem niet met frustraties, weersin of haat vervult. Cartens schrijft zonder krampen, zonder vloeken of verwensingen, integendeel sereen en geestelijk volwassen getuigend, over zijn door bullen,

encyclieken en pastorale voorschriften ingesnoerde jeugd, op de manier zoals de door hem bewonderde Heinrich Böll dat heeft gedaan. Van Cartens zou men kunnen zeggen dat zijn werk, zoals dat van Böll, geïnspireerd is door een houding in de tijd. Revolutionaire kreten en verbale baldadigheden zijn hem vreemd. Hij is een bezonken, intelligente, gevoelige beschouwer van maatschappelijke ontwikkelingen en menselijke gedragingen. Zelden verheft hij zijn stem. Hij vertelt, hij fluistert, hij mijmert, en zo nu en dan zou men willen dat hij eigenlijk toch iets meer van zichzelf blootgaf, dat hij wat duidelijker verbanden legde tussen de fictie en zijn eigen innerlijke werkelijkheid, m.a.w. dat hij zijn nek een paar centimeter verder uitstak. Ja, ik zou mijn vriend Jan, ook in de persoonlijke omgang, wel eens willen zien blozen van opwinding of blaken van ergernis. Met die snaren is hij, ondanks zijn sensibele, niet bespannen, en dat blijkt ook uit zijn literaire scheppingen. Het hoeft ook niet. Zijn gereserveerdheid getuigt allicht van grote zelfbeheersing, innerlijke beschaving en filosofische berusting, van wijsheid misschien. Als je een nuchterder standpunt inneemt zou je ook kunnen zeggen: godzijdank, hij is niet een van die hakkende, door chemische geestverruimers aangezwengelde geëxalteerden die hun lezers befluimen en met gal bespuwen. Hij is ‘ein Mensch mit seinem Widerspruch’, op zoek naar zijn eigen identiteit en geduldig knagend aan de mysteries van het bestaan. Dit zoeken en knagen manifesteert zich ten andere in een opvallend stijlkenmerk, nl. het veelvuldig gebruik van vragende zinnen. Jan Cartens ondervraagt het bestaan, hij probeert het zelden te motiveren of zingevend te analyseren. Heel diep in zijn binnenste is er waarschijnlijk nog een wasem van de kinderziel aanwezig, van het ontluikende jongetje dat zijn nieuwsgierigheid en verwondering uit in zinnen die met hoe, wie en waarom beginnen.

Dat argeloze jongetje in hem heeft het Cartens waarschijnlijk ook mogelijk gemaakt om in *Maagdenbruiloft* een zo ontroerende kinderfiguur als Liesbetje neer te zetten, opa's oogappel die met jeugdige onbevangenheid in het jubileumfeest opgaat en weinig of niets schijnt te merken van de dramatische spanningen die tussen de volwassenen groeien. In tegenstelling tot de onschuldige blijheid waarmee dit meisje in het feestrumoer rondvlindert blijken de meeste volwassenen met diepe rimpels, vervuld van wantrouwen tegenover elkaar of achtervolgd door kwade herinneringen, aan het jubileum deel te nemen. Dit procedé, vergelijkbaar met het clair-obscur-effect in de schilderkunst, heeft Cartens al wel vaker – intuïtief, neem ik aan – in zijn werk toegepast. Er wordt nl. nogal dikwijls gefeest en gevierd in de boeken van Jan Cartens – andere voorbeelden hiervan vindt men in het verhaal ‘Het jubileum’ en in het afscheidsfeest van meester Van der Plas, beschreven in die prachtige, korte roman *Een papieren glimlach* – maar al die feestelijkheid schijnt voor de volwassen schrijver Cartens alleen maar een aanleiding te zijn om het vergankelijke en broze van het menselijk geluk op te roepen. Dergelijke schouwspelen voeren de schrijver weg, zoals hij zelf in *Een papieren glimlach* noteert, ‘naar een toegedekte, voorbije tijd, waarop al lang geen daglicht meer was gevallen’. Door de roes van het heden heen ontwaart hij, zich verdiepend in menselijke lotsbestemmingen, de littekens van het verleden. Het feestgedruis dat Cartens in zijn werk laat opklinken vervult de lezer, net als de muziek in *De koperen tuin* van Vestdijk, niet met levensvreugde, maar met weemoed om de ‘tempus edax rerum’, de tijd die alles verslindt. De wereld, schijnt Cartens te willen zeggen is ‘a great stage of fools’, en met een meewarige, zuurzoete glimlach bekijkt hij dit schouwtoneel, meestal vanop enige afstand, soms (zoals in *Een papieren glimlach*) tegen zijn zin mee hossend.

De trouwe lezers van Jan Cartens zullen ondertussen in *Maagdenbruiloft* de thematiek terugvinden die ook bijna al zijn vorige romans en verhalen beheerste : het onbegrip en de daaruit voortvloeiende communicatiestoornis tussen mensen die de gevangenen zijn van hun milieu, hun vooroordelen en gebrek aan zedelijke moed en die er dientengevolge niet in slagen een harmonische relatie op te bouwen, hetzij met hun huwelijkspartner, hetzij met hun ouders of hun kinderen, hetzij met hun meerderen of minderen. In *Maagdenbruiloft* is die communicatiestoornis verwijd tot een generatiekloof, tot conflictsituaties die de vooroorlogse van de naoorlogse generaties vervreemden. Maar omdat deze roman in een burgerlijk, katholiek milieu met zijn traditionele waarden en conventionele regels speelt nemen die conflicten nooit de onherroepelijke vorm aan van een vijandige, openlijk opstandige vervreemding. De schijn wordt in alle omstandigheden opgehouden. De familieband is blijkbaar sterker dan de drang naar zelfbeleving en individuele vrijheid. De gewijde telg Jan Kemp, die zijn gelofte verloochent om het leven te omhelzen, is als zodanig de enige uitzondering op de regel. Ik heb de nieuwe roman van Cartens dan ook gelezen als een boek over de sibbe, het onverbreekelijke stamverband, zoals dat in vele Nederlandse en Vlaamse conservatief-katholieke families tegen de toenemende druk van de ‘permissive society’ in nog steeds krampachtig wordt gekoesterd. ‘Jongens, denk om de kinderen’ roept Albert Kemp zijn broers toe, wanneer deze als kemphanen (dit is hier het juiste woord) tegenover elkaar staan, en ter wille van de familievrede komt het dan ook niet tot een open conflict of een fatale uitbarsting: de plooiën worden grimmig gladgestreken.

U hebt al begrepen dat *Maagdenbruiloft*, ondanks de ironische titel, geen vrolijk boek is. Het is een tragedie over kleine menselijke tragedies. Het levensgevoel van Cartens is in wezen tragisch, en dat is een eigenschap die hij met alle belangrijke schrijvers gemeen heeft. Aan zijn verhalenbundel *Monsters gratis* heeft hij, ter verantwoording van zijn levensvisie, een veelzeggend citaat van de Amerikaanse auteur Bernard Malamud als motto opgehangen : ‘A writer writes tragedy, so people don’t forget that they are human.’

Dames en heren, aan een breed opgezet boek met zoveel verschillende facetten als *Maagdenbruiloft* kan men natuurlijk oneindig veel en uitvoerige beschouwingen wijden, maar ik zal Jan Cartens niet in verlegenheid brengen door zijn schrijversmechanismen verder uit elkaar te sleutelen. Ik ben er zeker van dat het zweet hem nu al in de handen staat. Hij is een schuchter en bescheiden man, die niet graag lang in het voetlicht staat. Ook dat is tekenend voor de wære schrijver die, in tegenstelling tot de meeste planten, meer schaduw dan licht

nodig heeft om te groeien. En ik zie hem groeien, van boek tot boek, en zijn eigen, onvervreembare plaats innemen in de Nederlandse literatuur.

Ik hoop, Jan, dat dit boek tot je definitieve doorbraak als schrijver mag leiden, niet alleen in Nederland en Vlaanderen, maar ook in het buitenland. Tot dusver was ik bij jou maar op één ding jaloers : op je snor – maar nu benijd ik je ook deze *Maagdenbruiloft*.

Ward Ruyslinck bij Jan Cartens thuis.